

SZERVÉT MIHÁLY ÉS AZ ERDÉLYI UNITARIZMUS*

1. Bevezetés

Ma Szervét Mihály szellemi öröksége előtt tisztelgek Dávid Ferenc és az erdélyi unitarizmus nevében. A címben megfogalmazott gondolatot azzal a kétségtelen – eddig eléggé nem hangsúlyozott – ténnyel szeretném indokolni, hogy Szervét Mihály eszmerendszerének magyar népszerűsítője a 16. század legkiemelkedőbb erdélyi reformátora, *Dávid Ferenc* volt.

A szervéti örökség – amelyet 1553-ban Genfben látszólag máglyára ítétek – megtermékenyítette a kezdetben antitrinitárius színezetű, majd unitárius erdélyi reformációt, a korszak társadalmi, gazdasági, politikai buktatói ellenére is.

Játszom a gondolattal: mivel szinte ugyanazon esztendőben születtek (Szervét 1511-ben, Dávid Ferenc 1510-ben; csak az újabb kutatások jelölnék 1520-at), milyen lett volna az az „eszmeváltás”, „eszmezsere”, ha találkozhattak volna személyesen is? Ha Szervét nem Genfben, hanem Kolozsvárra menekül? Ezek a feltételezettek szép találkozások elmaradtak ugyan, de a szellemi örökségek találkozásának késői utódai vagyunk! Én ezért fejezem ki ma tiszteletemet a nagy spanyol gondolkodó előtt az erdélyi unitarizmus nevében!

Egyben határozottan visszautasítom Jerome Friedman állítását, mely szerint Szervét csekély hatást gyakorolt az erdélyi unitarizmusra.¹ Meglehet, hogy Friedman alig ismerte Dávid Ferenc műveit – ha egyáltalán ismerte összességükben –, ezért általános tájékozódása érdekében – 1978-ban publikált munkája megírása előtt – el kellett volna jönnie Erdélybe. Ennek hiányában megállapításai zavarosak, ellentmondásosak és végül is távol állnak a valóságtól. Nem is beszélve arról a kölcsönös hatásról, amely a 16. századi erdélyi antitrinitárius mozgalmat, de általában a radikális reformációt² is jel-

---

* Elhangzott Budapesten, a Szervét Mihály halálának 450. évfordulója alkalmából 2003. november 29-én tartott megemlékezésen.

¹ Jerome Friedmann: *Michael Servetus. A Case Study in Total Heresy*. Genève 1978. 15. Véleményét idézem: „Unlike the question and problems first raised in the Errors and Dialogues, the spiritualist solutions of the Restitution were of no interest to Unitarians and for good reason. The mature Servetus was no less antithetical to Unitarianism than the views of Luther, Calvin or Rome. Even the early works give indications that Servetus found Unitarianism thoroughly repugnant. Thus, only some of the early questions raised by Servetus were adopted by developing Unitarianism, but none of the mature solutions.”

² Vö. George Huntson Williams: *The Radical Reformation*, Philadelphia 1962.

lemezte, s amely kérdés kiváló ismerője George Huntson Williams professzor volt.

Friedman állítását kétségbe vonja a jelenkor egyik kiemelkedő magyar irodalomtörténésze, Balázs Mihály is.³ De Szervét hatására már Borbély István unitárius teológus is felhívta a figyelmet a 20. század első felében.⁴

2. Előzmények

Az erdélyi unitárius történetírásban megoszlottak a vélemények arra vonatkozóan, gyakorolt-e hatást Szervét Mihály felfogása Dávid Ferenc teológiájára. Ha nem gyakorolt, akkor ez mivel igazolható? Ha igen, akkor ez hol érhető tetten?

Akik az első kérdést válaszolják meg, mint pl. Jakab Elek⁵, Erdő János⁶, Dávid egyik figyelemreméltó kijelentésére hivatkoznak: „Az igaz [...] Istenre hagytam magam és arra az igazságra, amelyet nem a Koránból, sem Servetustól, hanem az élő Isten igéjéből tanultam, tanítottam és tanítom.”⁷ Legfőbb érvük Dávid alapos bibliaismerete, amelyből következtetik, hogy a Biblia tanulmányozása során jutott el a „független”, „hatásmentes” egyistenhit ismeretére. Erre egyébként Dávid is felhívja a figyelmet: „Semmi sincs az egész derék szentírásban világosabb és nyilvánvalóbb tudomány, mint az egy Istenről való tudomány, mely Istent az Írás az mi Urunk Jézus Krisztus szent atyjának mond lenni, ki mindeneknek teremtője...”⁸

Akik a második kérdésre keresték a választ és Szervét hatása mellett tanúskodtak és tanúskodnak – mint pl. Borbély István⁹ vagy Balázs Mihály¹⁰ –, a „parallel helyre” hivatkoznak; azaz Dávid bizonyos munkáinak egyes részeiben kimutathatók a Szervét műveiből átvett helyek.

3. Értékelésem

A tárgyilagosság érdekében Dávid Ferenc egyik megjegyzéséből indulok ki: „[Rotterdami] Erasmus után mennyi nyomorúságot szenvedett Servetus Mihály, ki tudós és az Isten igazságának erős oltalmazója és tudakozója volt, kit az igaz hitnek vallásáért istentelen-képpen Genévában [Genf] megégetének 1555 [? – 1553!] esztendőben, *kinek írásából* az hamis tanítóknak álcájuk megesmertethetik.”¹¹ (*kiemelés tőlem* – R. E.)

³ Balázs Mihály: *Az erdélyi antitrinitárizmus az 1560-as évek végén*. Budapest, 1988.

⁴ Borbély István: *A magyar unitárius egyház hitelvei a XVI. században. Forrástanulmány*. Kolozsvár, 1914.

⁵ Jakab Elek: *Dávid Ferenc emléke*. Budapest, 1879.

⁶ Erdő János: *Teológiai tanulmányok*. Kolozsvár, 1986.

⁷ Az egy ő magától való felséges Istenről... Vö. Erdő, i. m. 79.

⁸ Dávid Ferenc: *Rövid Magyarázat...* Az eredeti kiadás faksimiléjével. Kolozsvár, 1910. 6–7.

⁹ Borbély: i. m. 15–50.

¹⁰ Balázs: i. m. 18; 216–222.

¹¹ Dávid: i. m. 1910. 27.

Vitathatatlan tény, hogy Dávid nemcsak ismerhette, hanem alaposan áttanulmányozhatta Szervét mindkét művét¹², különösen pedig a *Christianismi Restitutio* eszmerendszerével rokonszenvezett. Erre szerezhetünk bizonyosságot, ha az 1569-ben megjelent *De Regno Christi liber primus et De regno Antichristi liber secundus* című munkáját összehasonlítjuk Szervét említett művével.

Borbély István forrástanulmányában¹³ konkordanciát mutat be a Szervét művéből való átvételekről, amelyek Szervét könyvének közel 40%-át teszik ki.¹⁴ E „statisztikai kimutatás azt jelenti – állapította meg Borbély –, hogy „Dávid Ferenc 1569-ben a Szervét-féle *Christianismi Restitutiónak* több

¹² Miquel Servet: *De trinitatis erroribus libri septem*. 1531 (Faksimile kiadása Frankfurt am Main 1965) és *Christianismi Restitutio*. Vienne 1553 (Faksimile kiadása Frankfurt am Main 1966).

¹³ Borbély: i. m. 42–43

¹⁴ Dávid Ferenc (<i>De Regno Christi...</i>)	Miguel Serveto (<i>Restitutio Christianismi</i>)
21–31. oldal	307–313. oldal
32–43.	414–321.
44–59.	288–297.
60–64.	297–301.
65–71.	303–307.
72–81.	321–326.
81–96.	327–336.
97–105.	349–354.
106–110.	337–339.
111–114.	340–341.
115–122.	342–346.
123–126.	346–349.
127–141.	470–478.
149–177.	393–410.
178–216.	446–469.
216–224.	478–483.
225–235.	664–670.
241–247.	525–528.
247–252.	532–534.
252–263.	535–542.
263–268.	546–549.
268.	552.
268–275.	560–564.
279. lapon a 24. tétel	565. (nona ratio)
280. lapon a 27. tétel	567. (decima octava ratio)
uo. a 28– 34. tételek	570/1/4.571/13.570/5.571/10. 571–572/14–23.25. 572–573/25. második szakasz
318–322.	573–575.
323–325.	411–412.
326–329.	414–416.
329–341.	439–446.

Az egyezések és eltérések táblázatát körültekintően közli Balázs Mihály is: i. m. 216–222.

mint felerészét annyira a saját gondolatainak vallotta, hogy betűhű szöveg szerint átvette könyvébe.”¹⁵

Sőt, olyan felfogás is ismeretes, amely a Dávidék által megjelentetett munkát – tekintettel arra, hogy „csak mindössze 10–15 lapnak nincs pontos megfelelője” – Szervét munkája részleges kiadásának tekinti.¹⁶

Az a kérdés is felemerül, vajon Dávid művének tekinthetjük-e a *De Regno Christi...* című munkát? Borbélyal ellentétben Gellérd Imre – aki Dávid szellemi örökségét 1979-ben összefoglalta – úgy véli, hogy „még részben sem tekinthető Dávid Ferenc művének; propaganda jellegű átvétele a genfi mártír munkájának.”¹⁷

Az összehasonlítás „statisztikai adatai” tehát nem feltétlenül „szolgai átvételt” mutatnak, hanem a nagy antitrinitárius spanyol gondolkodó szellemi örökségének egyrészt erdélyi népszerűségét, másrészt lecsapódásait az erdélyi magyar antitrinitárius és formálódó unitarizmus eszmeiségébe. Megerősítem a bevezetőben tett kijelentésemet, hogy Szervét eszmerendszerének egyik legnagyobb magyar ajkú népszerűsítője maga Dávid Ferenc volt; ezt nemcsak azáltal érte el, hogy reformátori tudatán átszűrte, hanem azáltal is, hogy az „ellenfeleinek” is tudomására hozta (Méliusz Juhász Péter, Károlyi Péter), akik akarva-akaratlanul szembesültek Champell mezején feledésre ítélt Szervét tanaival.

Az erdélyi reformáció „forrongásai” (disputái) közepette, felvértelve a „másként gondolkodók” pajzsával, Dávid mindenki tudomására hozta hivatástudata melletti szilárd meggyőződését: „Bátran immár írjanak, kiáltanak és minden szidalmat verjenek fejemhöz, tudom én, kinek hittem, miért, hogy kedig (eddig), hogy hittem az ő igéjének igazságát, el nem titkolhatom, hanem szólnom kellett, és Istennek tiszttségéből szólnom akarok addig, míg az Úr Isten az én testemben a lelket táplálja, és az írásra és szólásra való erőt ad.”¹⁸

Az elmondottak alapján úgy értékelem, hogy a két említett irányzat mellett (a hatás tagadása vagy állítása) egy harmadik is körvonalazódik, ami a Szervét–Dávid hatást illeti.

Véleményem szerint Szervét eszmerendszere *motiválta* Dávid Ferencet reformátori útján; nem egyszerű átvételről, hanem *átértelmezésről* beszélhetünk, amely segítette Dávidot önálló teológiai koncepciójának kialakításában, ami azt is jelentette, hogy Dávid – akárcsak kortársai – a forrásanyagból nagy önállósággal dolgozott. Ez az önállóság általános szemléletben követhető nyomon és nemcsak egyetlen munkájának a vizsgálatával (*De Regno Christi...*).

---

¹⁵ Borbély: i. m. 43.

¹⁶ Spielmann József – Sebestyén Mihály – Deé Nagy Anna: *Miguel Servetus műve és Erdély*. In: *Korunk* 1981/7–8. 559.

¹⁷ Gellérd Imre: *Dávid Ferenc szellemi hagyatéka*. In: *Dávid Ferenc 1579–1979*. Kolozsvár, 1979. 63.

¹⁸ Dávid: *Rövid Magyarázat...* 9.; Balázs, i. m. 51.

Teológiai szempontokat tartva szem előtt néhány teológiai hatást és különbséget szeretnék bemutatni, amelyek az átértelmezésre utalnak.

a) Dávid Ferenc először is igyekezett kerülni a Szervét műveiben található platonikus filozófiai elemeket, és Szervét meglátásait *bibliai alapokra* törekedett helyezni. Ez logikusan következett reformátori „munkamódszeréből”, amelynek lényege: kerülni a metafizikai megfogalmazásokat.

b) *A krisztológia sajátos átértelmezése.* Közismert, hogy a hagyományos keresztény teológia ragaszkodott Krisztus preegzisztenciájához, de arra az egyszerű, jogos kérdésre, hogy „mit csinált Krisztus a világ teremtésétől fogva szűz Máriától való születéséig?”, nem tudta megadni a megnyugtató választ. Az egyik legnagyobb magyar kálvinista teológus, Geleji Katona István, „titoknak” nevezi, amit azonban el kell hinni.¹⁹ Szervét, aki hajlott a hagyományos keresztény teológia e tanítása felé, a kérdést maga sem tudta igazán megválaszolni, de hangsúlyozta a történeti Jézust: „Ez a történeti Jézus minékünk született, [sőt] hinned kell, hogy teneked született.” Dávid a maga krisztológiájába átvette a Szervét-féle „történeti Jézust”, de tagadta preegzisztenciáját, és ezzel a kérdést megválaszoltnak vélte: „A Krisztus, az Isten Fia akkoron valóban nem volt (mert még nem született vala), [...] hanem azután, az Újtestamentumban, [...] amikor szűz Máriától a názáretbeli Jézus született.”²⁰ Krisztus preegzisztenciájának fenntartását az „Antikrisztus” művének tekinti: „[...] azt vallja (ti. az Antikrisztus), hogy ez (ti. Krisztus) nem akkor kezd lenni, mikor fogantatott Szentlélektől és született Szűz Máriától, de a testnek előtte és kívül volt, és az Atyának az ó-törvényben (Ószövetségben) megjelent. Ez Írás ellenes. (1Johann 5; Hebr 1.2).”²¹

c) A krisztológiai látásmód-különbség természetesen maga után vont az *Ó- és Újszövetség közti értelmezési különbségeket* is. Dávid szerint az Újszövetség tette Jézust bizonyossá, és az Ószövetség előremutató jelzései számára már nem annyira fontosak, mint Szervét számára.

d) A *szentlélek-tanban* megoszlottak a korabeli keresztény teológiai fel fogások. Kálvin imádandónak vallotta, Szervét – bár elismerte a szentlélek istenségét – nem állította, hogy imádni kellene. Dávid kifogásolja, hogy a szentháromság harmadik személye lenne, ezzel szemben úgy vélekedik, hogy az „Istennek megfoghatatlan ereje”²²; továbbá vallja, hogy „az Istennek igéjéből és jó lelkiismeretből, és hitből azt valljuk a Szentlélek felől, hogy az Istennek lelke, mert Istentől van. [...] Valljuk őt a magasságbeli Isten erejének, örökkévaló lelkének.”²³

e) A dogmatörténészek szerint az egyik legkonkrétabb hasonlóság Szer vést és Dávid teológiai koncepciójában a *keresztségek* kérdése.

¹⁹ Geleji Katona István: *Titkok titka*. Gyulafehérvár 1645. 913; Borbély István: i. m. 27–28.

²⁰ Dávid: *Az egy ő magától való felséges Istenről* 1571.; Borbély, i. m. 28.

²¹ Dávid: *Rövid Magyarázat...* 73.

²² Dávid: *A prédikációinak első része. A szentlélekről szóló prédikáció.* 169–171.

²³ Dávid: *Rövid Magyarázat...* 76–77.

Szervét egyértelműen a felnőttkeresztség mellett foglalt állást, azzal indokolva ezt, hogy a keresztséget meg kell előznie a hitre-jutásnak, s ez nem történhet máskor, csakis felnőttkorban. Ebben egyetértettek Dávidék is, de azt már nem tudták elfogadni, amit Szervét a keresztség lényegére nézve hangsúlyozott: hogy az „Krisztus égi testével való egyesülést”²⁴ is jelenti. Úgy vélték, ez a tanítás még az anabaptisták felfogásán is túlment. Egyébként számukra a „baptisma aquae” és a „baptismus spiritus” körbejárásának oka egyrészt azzal az óvatos, távolságtartó magatartással magyarázható, hogy el akarták határolni magukat az anabaptistáktól (ezért hagyták ki teljesen Szervét művéből a *De baptisma officiae* című fejezetet). Óvatos mérlegelések után végül is elfogadták a felnőttkeresztséget, mégpedig a 30. életévet állapították meg.²⁵

Tény, hogy Dávid Ferenc ebben a teológiai kérdésben értett egyet a legteljesebben Szervéttel – és ezt vallotta is. Dogmatörténeti érdekesség, hogy a Mt 28,19 keresztelési formulát használták, de hangsúlyozták, hogy ezen nem a szentháromság értendő, hanem „vallástétel” az Atyáról, Krisztusról és a szentlélekről.²⁶

Szervét a *De ordine mysterium regenerationis* (A szentségek újjászületésének rendjéről) című fejezetének utolsó lapjain húsz ún. *ratio* olvasható a kisgyermekkeresztség (paedobaptismus) ellen és huszonöt ún. *vero descriptio* az igaz keresztség (felnőttkeresztség) mellett.

Dávid átveszi ezeket a *ratiókat* és *vero descriptiókat*, de átértelmezi őket, hogy „ellenfelei” ne vádolhassák anabaptizmussal.

E rövid mérlegelő összehasonlítás világosan igazolja, mennyire értékelte Dávid Ferenc Szervét eszmerendszerét, és hogyan értelmezte át a sajátos erdélyi reformáció viszonyaira.

4. Szervét főműve és Erdély kapcsolata

Közismert, hogy Szervéttel együtt főművét; a *Christianismi Restitutio* példányait is elégették a máglyán. A fennmaradt példányokat a genfi egyházi hatóság és a vienne-i (Franciaország) jezsuita bíróság megbízottai felkutatták és megsemmisítették. Ennek tudható be, hogy az eredeti ezer példányból napjainkban csak három példány fennmaradásáról tudunk: egy-egy példányról Párizsban, Edinburgh-ban és Bécsben. A kasseli negyedik példány a 18. század elején nyomtalanul eltűnt.

Természetesen felmerül a kérdés: hogyan jutott Dávid Ferenc Szervét könyvének birtokába? Dávid nem eredeti példányt tanulmányozott, hanem a mű egy másolatos példányát, amelyet Erdélybe Blandrata György (kb. 1515–1590) antitrinitárius gondolkodó, János Zsigmond fejedelem udvari orvosa

²⁴ Balázs: i. m. 114.

²⁵ „Mysterium magnum est, triginta annorum Christus baptimus accepit, exemplum nobis dans...”. Vö. *De Regno Christi*; Borbély, i. m. 41.

²⁶ Dávid: *Prédikációinak első része*; Borbély, i. m. 41.

hozott be. A másolatos példányt Blandrata 1557-ben szerezhette meg zürichi és bázeli tartozkodása idején. A könyvet előbb Lengyelországban, majd 1563 után Erdélyben terjesztette – természetesen titokban.

Sajnos nem tudjuk megállapítani, mi történhetett a Blandrata-féle másolatos példánnyal. A könyv sorsáról nem találunk említést.

A Szervét műve iránti erdélyi unitárius érdeklődés néhány sajátos mozzanatra hívnám fel a figyelmet, amely az európai művelődéstörténetnek is értékes része.

Az Angliában tartózkodó erdélyi unitárius, Szentiványi Márkos Dániel egy eredeti Szervét-példányra bukkant Londonban, és azt 1665. május 13-án²⁷ meg is vásárolta. Szentiványi a ritka, értékes munkát hazahozta Erdélybe (ez a bécsi példány). Ez a példány szolgált alapul Cristoph Gottlieb de Murr (1753–1811) német könyvgyűjtőnek, polihisztornak a *Restitutio Christianismi* teljes újranyomatására, 1790-ben Nürnbergben.

Hogy hogyan jutott a német gyűjtő a könyv birtokába, jó ideig homály fedte, és a könyv sorsáról később is megoszlottak a vélemények. Erről a „rejtélyes” útról szeretnék röviden szólni.

A ma is ismert bécsi példány (eredeti Szervét-munka) első tulajdonosa a possessori bejegyzés alapján Szentiványi Márkos Dániel, aki a könyvet Londonban megvásárolta, és aki később unitárius püspök lett (1684–1689); a következő tulajdonos – ugyancsak a possessori bejegyzés alapján – Almási Gergely Mihály, aki szintén unitárius püspök volt (1692–1724). A könyv tulajdonjoga mindig „az eljövendő püspökre szállt”. De a következő püspökök nevének nincs possessori bejegyzése (Pálfi Zsigmond: 1724–1737, Szentábrahámi Lombárd Mihály: 1737–1758, Agh István: 1758–1786). Az unitárius egyháztörténész, Gál Kelemen ezt azzal magyarázza, hogy Szervét műve „a mindenkori unitárius püspök személyes örizetére volt bízva”, és az akkori viszonyok között rejtegetni kellett.²⁸ Később már nem püspöki tulajdonjogról volt szó, hanem szellemi örökség védelméről.

A féltve őrzött könyv 1780-ban a nagy erdélyi könyvgyűjtő, a mélyen kálvinista gróf Teleki Sámuel birtokába került. Az erdélyi Szervét-féle munka történetét megíró Jacob Ferdinand Miller nagyváradi professzor csak annyit említ, hogy a könyv „legfőképpen” Agh István unitárius szuperintendens „közreműködésével” került ajándékba Telekihez.²⁹

Ma sem tisztázott, hogy Teleki unszolására Agh István miért adta neki a féltve őrzött könyvet. Gál Kelemen véleménye szerint a könyvet Lázár István későbbi püspök adta el, hogy nemesi címet kapjon.³⁰ Többek véleménye, hogy

²⁷ Spielmann – Sebestyén – Deé Nagy: i. m. 559. Szervét könyve. Vö. Unitárius Élet. 1976. 2. szám. 7. H. J. MacLachlan: *Michael Servetus – A cause célèbre*. Vö. *Faith and Freedom* 2004. Volume 56. Numbers 157. 107.

²⁸ Gál Kelemen: *A kolozsvári Unitárius Kollégium Története. 1568–1900*. [Kolozsvár] 1935. 403.

²⁹ Spielmann – Sebestyén – Deé Nagy: i. m. 600.

³⁰ Gál: i. m. II. kötet. 403.

Agh István azért adta át a könyvet Telekinek, hogy enyhítsen az unitarizmus szorongatott helyzetén a Bécsben befolyásos Teleki által. Ez azonban kevésbé valószínű, mert a jozefinizmus valláspolitikája egy évre rá meghozta gyümölcsét: a Türelmi Rendeletet (1781), amely, ha korlátozottan is, de vallásszabadságot biztosított a protestánsoknak – s unitárius vonatkozásban a talpraállás és a megszilárdulás éveit követték (templomok építése).

Tény viszont az is, hogy Agh István püspök és Kovács Tamás főjegyző 1773. június 26-án kihallgatásra jelentkeztek a Kolozsváron tartózkodó II. Józsefnél, akinek előadták sérelmeiket.³¹

Az a feltevés, mely szerint a könyv eladásával (60 arany) igyekezett Agh az unitarizmuson segíteni, nem állja meg a helyét. Tény, hogy a könyv címlapjára bejegyzett kíváncsi – „űly veszteg itt, ha olyan szép vagy” – nem valósult meg.

A Teleki birtokába került példányról tudomást szerzett a már említett német könyvgyűjtő, de Murr, aki elhatározta, hogy valamilyen formában megszerzi a ritka példányt, és újra kinyomtatja. Ezért levelekkel ostromolta Telekit, hogy adja el neki a könyvet, de ha nem, akkor is küldje el, hogy de Murr valóságghú másolatot készíttessen – vagy Teleki készíttessen hiteles másolatot róla, és azt küldje a könyvgyűjtőnek. A levelezés során nem említi újrakiadási szándékát!

Teleki nem adta ki kezéből az eredeti példányt, de megígérte, hogy valóságghú másolatot készíttet, és azt megküldi de Murrnak. Teleki 1785. augusztus 28-án kelt levelében arról értesíti de Murrt, hogy „Servetus könyve melletttem van, s a legnagyobb részét kézzel elég csinosan lemásoltattam. A másolatot, amint elkészült, szorgalmasan össze is fogom vetni.”³² Végül 1786. január 20-án kelt levelében értesíti, hogy a munka elkészült és „hiteles pecsétemmel lezárva” átadta egy megbízottnak, hogy az továbbítsa Bécsből a német könyvgyűjtőnek. Teleki azonban két példányban másoltatta le Szervét munkáját.³³

De Murr négy évvel később, 1790-ben a Teleki másolata alapján „az egyházi hatóságok rosszállása ellenére” Nürnbergben kinyomtatatta a *Christianismi Restitutiót* – igen nagy példányszámban. De Murr eredeti célja tehát nem könyvtára gyarapítása volt, hanem a könyv újrakiadása. Érdekes az események utáni hangvétel de Murr és Teleki között.

De Murr egyik levelében azt írja Telekinek, hogy „ezt a férfit (Serveto) annyira becsülöm, amennyire borzadok a gonosz Kálvintól.”³⁴ Teleki válaszlevelében „bomlott agyú embernek” nevezi Szervétet, Kálvin magatartását viszont igazolni igyekszik (1786. január 20).

Az eredeti Szervét-példányt Teleki később II. Józsefnek ajándékozta (ez a bécsi példány), de az előzőleg lemásoltatott két példány egyikét megtartotta

³¹ Erdő: i. m. 30.

³² Spielmann – Sebestyén – Deé Nagy: i. m. 601.

³³ A másoló neve: Vitéz János. Vö. Spielmann – Sebestyén – Deé Nagy: i. m. 602.

³⁴ Spielmann – Sebestyén – Deé Nagy: i. m. 601.

magának, és azt ma a Marosvásárhelyi Teleki Tékában őrzik. De Murr kiadásának egyik példánya a Harvard Egyetem könyvtárában látható (Ms. L. 217). A szakemberek összevetették a harvardi és a marosvásárhelyi példányokat, és megállapították, hogy egyazon kéz, Vitéz József munkája.

Íme, hogyan járult hozzá az unitárius Szentiványi Márkos Dániel Szervét szellemi örökségének megmentéséhez!

Befejezésül még egy érdekes jelenségre szeretném felhívni a figyelmet.

Genfben Szervét tanait halála után is veszélyesnek minősítették, és mindent megtettek, hogy „kiirtsák” őket. A genfi főiskola akadémiai tagozatára beiratkozó hallgatónak *hitvallási formulát* kellett aláírnia a rektor előtt. Ezt a hitvallási formulát maga Kálvin írta, és tanainak rövid összefoglalása volt.

A hitvallási formula a kálvinista hitelvek melletti elkötelezettség vállalását jelentette, ellenkező esetben az eltávolítás, kizárás veszélyével kellett a hallgatónak számolnia, sőt be sem iratkozhatott.

Figyelemre méltó, hogy a hitvallásban kárhoytatásra kötelezik a beiratkozót az ún. eretnek tanításokkal és így Servét tanaival szemben: „Ezért kárhoytatom mindazokat az eretnkségeket, amelyeket hajdan az első niceai, nemkülönben az efézusi és khalcedoni zsinat kárhoytatott (nesztorianizmus, Áriusz, Marcion stb.), mindazokkal a tévedésekkel egyetemben, amelyeket Servet csatlósai felújítottak.”³⁵

Tanulmányomat Tollin Henrik³⁶ híres munkájának befejező soraival szeretném zárni: „Engem az én korom megvetett [idézi Szervetet]. Én az utóvilágnak éltem. Érted-e, amit én akartam, és amiért meghaltam?”³⁷

Már az erdélyi unitárius reformáció vezéregyéniségei is értették, mit akart, és miért halt meg. Mi 2003-ban, halálának 450. évfordulóján még inkább értjük őt, és tiszteljük köszönetünkkel.

---

³⁵ Gavrucza Emese: *Kálvin-hitvallás a beiratkozáskor*. In: *Református Szemle*, 2002/6. 519.

³⁶ Tollin Henrik: *Servét Mihály jellemrajza* (ford. Simén Domokos). Kolozsvár, 1878.

³⁷ Tollin: i. m. 34.

ADALÉKOK A SZERVÉT-IRODALOM,
-IKONOGRÁFIA ÉS -KULTUSZ
TÖRTÉNETÉHEZ

1. Szervét Mihály (1511–1553)

Miguel Serveto Spanyolország szülötte volt, 1511. szeptember 29-én Villanouvában látta meg a napvilágot, és tizennégy éves koráig Spanyolországban tanult. Apja felsőbb stúdiumokra a toulousi egyetemre küldte jogot tanulni, de a fiatal spanyol másként döntött. A jog mellett teológiát tanult, és Juan Quintanának, V. Károly gyóntatójának szolgálatába szegődött. Patrónusával együtt 1530 februárjában Bolognában részt vett a császár koronázási ünnepségén. Májusban otthagyta pártfogóját. Júliusban már Baselben találjuk. Oecolampadius vendégszeretét élvezve tíz hónapig maradt a városban, miközben arról akarta meggyőzni vendéglátóját, hogy a szentháromságról vallott nézetei tévesek. A forrófejű spanyol hatalmas erudícióval látott hozzá a kereszténység nicaenum után kikristályosodott dogmájának bírálatához. Oecolampadius „tanácsára” elhagyta Baselt és Strassburgban tűnt fel, ahol Martin Bucer és Fabricius Capito meggyőzésén fáradozott, hasztalan. A meggyőzés kudarca után a húszéves fiatalember tanait nyomtatásban kezdte el terjeszteni, és 1531 júliusában Haguenauban megjelentette első könyvét *A Szentháromság tévelygéseiről* (DE TRINI- / TATIS ERRORIBVUS / LIBRI SEPTEM. / *Per Michaelem Serveto, aliàs' / Reues ab Aragonia / Hispanum. / Anno M. D. XXXI*) címen. „A szakma” a könyvet eretneknek nyilvánította, és Servet mind a protestáns, mind a katolikus részről haragot és türelmetlenséget aratott. Tanait lett volna hivatott visszavonni második művében, mely *Beszélgetések a Szentháromságról* (DIALOGO- / RVM DE TRINITATE / LIBRI DVO. / DE IVUSTICIA REGNI CHRI- / *sti, capitula Quatuor. / PER MICHAELEM SERVETO, / aliàs Reues, ab Aragonia / Hispanum. / Anno M. D. XXXII.*) címen 1532-ben jelent meg, de a visszavonás helyett még inkább állást foglalt az előző könyvében megfogalmazottak mellett. Az inkvizíció és a német földön várható üldözés elől Szervét Franciaországba menekült. Nevét megváltoztatva, Michael de Villanouve-ként iratkozott be a párizsi egyetemre. Matematikát tanult és közben korrektornak szegődött a lyoni Trechsel testvérek nyomdájába. A Trechsel fivérek felismerték a tudós elme értékét, és a franciává lett jövevényre bízták Klaudiosz Ptolemaiosz *Geográfiájának* kiadását. A geocentrikus világgéppel dolgozó görög matematikus és csillagász földrajzának javított kiadását Villanovus mindenki meglegedésére végezte, és jó hírnevet szerzett magának. 1534-ben ismét Párizsban találjuk, ezúttal medicinát tanul az egyetemen, és Andernachti Günter mellett boncoló asszisztensként